
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

52

2000

3

*Zuzana Finková**

ŠTATISTIKA NÁRODNOSTÍ A RÓMOVIA**

Z. Finková: Statistical data on nationalities and Gypsies. Geografický časopis 52, 2000, 3, 2 refs.

In this brief note some problems concerning the sources of statistical data on the size and structure of Gypsy population in Slovakia are reviewed and discussed. Special attention is devoted to validity, consistence and completeness of this information.

Key words: statistical data, Gypsy population, Slovakia

Rozhodujúca časť údajov o obyvateľstve pochádza z dvoch štatistických prameňov – zo sčítania ľudu a evidencie pohybu obyvateľstva. Sčítania ľudu poskytujú údaje k určitému dátumu a majú nezastupiteľné miesto najmä pre výpočet štruktúr obyvateľstva, ale aj ďalších demografických charakteristík. Výsledky sčítaní tiež korigujú výsledky bežnej evidencie obyvateľstva, ktorá zachytáva jeho prirodzený a priestorový pohyb.

* Ekonomická univerzita, Dolnozemska cesta 1, 85219 Bratislava

** Poznámka redakcie:

Štúdia P. Podoláka, uverejnená v tomto čísle Geografického časopisu, vyvolala v rámci recenzného pokračovania živú výmenu názorov medzi autorom príspevku a jeho recenzentami. V diskusii odznelo viacero zaujímavých a podnetných myšlienok, týkajúcich sa rómskej populácie, ktoré si podľa názoru redakcie zasluhujú širšiu publicitu. Z tohto dôvodu sa redakcia rozhodla požiadať p. Z. Finkovú, jedného z recenzentov príspevku P. Podoláka, o zverejnenie niektorých poznatkov uvedených v jej recenznom posudku vo forme krátkej state. Redakcia týmto nepokladá diskusiu o geografických a demografických aspektoch rómskej populácie na Slovensku za uzavretú a rada privíta ďalšie príspevky na túto tému.

Rakúsko-uhorské sčítania (1880, 1890, 1900, 1910) vykázali počty „cigánskeho“ obyvateľstva podľa dorozumievacej reči. Československé sčítania v rokoch 1921 a 1930 zisťovali príslušnosť k národnostiam podľa materinského jazyka. V sčítaniach 1950 a 1960 sa sčítované osoby hlásili k národnostiam, ale rómska národnosť medzi možnosťami nebola. Pri sčítaní v roku 1970 bola otázka na národnosť i materinský jazyk, v roku 1980 len na národnosť. Pri sčítaní 1970 vyznačovali sčítací komisári na sčítacom hárku písmenom „A“ príslušnosť sčítovanej osoby k rómskej etnickej skupine, pričom sa vychádzalo z evidencie rómskeho obyvateľstva národnými výbormi, alebo z úsudku sčítacieho komisára na základe spôsobu života, jazyka, antropologických znakov a pod. Napriek tomu, že nešlo o vyznačenie príslušnosti k Rómom s ich vedomím, spracovanie výsledkov tohoto sčítania za rómske obyvateľstvo je jedným z najpodrobnejších a najspoľahlivejších prameňov o demografických charakteristikách Rómov (Sčítání lidu, domů a bytů k 1.12.1970). Podobne prebehlo zisťovanie pri sčítaní v roku 1980, ale spracovanie údajov už nebolo natoľko detailné.

Stručný prehľad spôsobov sčítania národností napovedá nielen o rozdielnom rozsahu a kvalite získaných údajov, ale predovšetkým poukazuje na slabú porovnateľnosť výsledkov sčítaní ľudu. Sčítanie ľudu v roku 1991 poskytlo Rómom možnosť deklarovať rómsku národnosť a rómštinu ako materinský jazyk. Počty sčítaných Rómov podľa oboch znakov ukázali, že v minulosti sa zrejme precenil fakt neexistencie rómskej národnosti u rómskych predstaviteľov a ďalších osôb, usilujúcich desaťročia o uznanie rómskej národnosti. Núka sa tiež názor, že uznanie rómskej národnosti nebolo zd'aleka tak dôležité pre riešenie rómskej problematiky, ako sa predpokladalo. Metodika sčítania mala zabezpečiť, že rómsku národnosť budú deklarovať len tí obyvatelia, ktorí sa za Rómov považujú. Jednoznačný prístup k deklarovaniu určitej národnosti však zrejme predpokladá určitú úroveň spoločenského a kultúrneho vedomia jej členov. Odlišná metodika sčítania národností pri sčítaní v roku 1991 nedáva možnosť porovnania výsledkov s výsledkami predchádzajúcich sčítaní.

V máji roku 2001 bude sčítanie národností podľa rovnakých pravidiel. Bez ohľadu na počty sčítaných Rómov by bolo z hľadiska vedeckého poznania i riešenia rómskej problematiky veľmi potrebné, aby boli výsledky sčítania spracované čo najpodrobnejšie.

Po poslednom sčítaní ľudu sa aj v evidencii prirodzeného pohybu obyvateľstva mala uvádzať rómska národnosť. V bilanciách obyvateľstva podľa národnosti, pri ktorých sa k poslednému stavu obyvateľstva určitej národnosti pripočítavajú prírastky narodením podľa pohlavia a odčítujú úbytky úmrtím (ideálne podľa pohlavia a veku), je výsledkom aktuálny počet osôb (vo vekových skupinách) danej národnosti ako výsledok prirodzeného pohybu. Keďže nie je možné zabezpečiť, aby sa u novorodencov zapisovala rómska národnosť (týka sa to administratívy pôrodníc a matrík), nedá sa očakávať, že by bola k dispozícii presná evidencia narodených podľa národnosti. Vzhľadom k tomu, že Rómovia sú druhou najpočetnejšou národnostnou skupinou, môže táto skutočnosť ovplyvniť presnosť výpočtu demografických charakteristík aj za ostatné národnosti. O úmrtnosti Rómov nemáme a za súčasnej situácie ani nebudeme mať k dispozícii presné údaje. Všetky úvahy o mierach úmrtnosti a strednej dĺžke života Rómov sú len viac či menej presné odhady.

Populačný vývoj obyvateľstva na nízkom stupni demografického vývoja je nepomerne viac závislý na pôrodnosti a plodnosti ako na úmrtnosti, aj keď z hľadiska vedeckého poznania sú dôležité všetky demografické údaje o národnostných skupinách. Úvahy o budúcom vývoji populácie sú dôležité pre rozhodovanie o budúcej hospodárskej a sociálnej politike štátu. Je známe, že dobré rozhodovanie vyžaduje dobré informácie.

Ak chceme uvažovať o počte Rómov na území Slovenskej republiky, musíme vychádzať z neúplných a sčasti neporovnateľných údajov z viacerých období. Najjednoduchšie sa javia prognózy pre územie bývalého Československa. Nemáme temer žiadne informácie o rozsiahlej migrácii medzi Slovenskom a Českom, ani o povojnovom prílive Rómov z Maďarska a Rumunska. Vojnu prežila necelá tisícika českých Rómov a v roku 1947 mala Česká republika minimálne 17 tis. a Československo vyše 100 tis. Rómov. Podľa súpisu ministerstiev vnútra bolo v roku 1968 v Československu 226,5 tis. Rómov, čo bolo 2,2 krát viac a priemerný ročný prírastok bol 3,9 %. V roku 1988 podľa evidencie národných výborov žilo na Slovensku 193 tis. a v Československu 293 tis. Rómov, čo zodpovedá priemernému ročnému prírastku 2,6 %. V uvedených obdobiach bol priemerný ročný prírastok obyvateľstva Československa 0,73 % v prvom a 0,53 % v druhom časovom úseku.

Ak uvážime skutočnosť, že po náznakoch poklesu počtu detí v rómskych rodinách dochádza v poslednom desaťročí k stagnácii, resp. zvyšovaniu počtu detí a budeme predpokladať ročný prírastok 2,6 %, pre rok 2000 sa dá na území bývalého Československa očakávať 513 tis. Rómov. Za predpokladu nižšieho prirodzeného prírastku, ale vyššieho kladného migračného salda Rómov v Českej republike v porovnaní s vývojom počtu Rómov v Slovenskej republike a pri zachovaní pomeru 2:1, môžeme v roku 2000 očakávať na Slovensku 342 tis. a v Českej republike 171 tis. Rómov. Ak budeme vychádzať z posledného súpisu Rómov v roku 1989 a rovnakého ročného prírastku, vychádza nám pre SR 337 tis. Rómov a pre ČR 193 tis. Rómov. Uvedené odhady nám naznačujú, že súpisy národných výborov sa dajú považovať za relatívne spoľahlivé. Spoľahlivé v tom zmysle, že zachytávali tú časť rómskej populácie, ktorá sa spôsobom života a demografickým správaním výrazne odlišovala od ostatného obyvateľstva. Tá časť rómskej populácie, ktorá prijala celospoločenské normy chovania, nebola uvažovaná ani v našej prognóze. Účelom súpisov národných výborov nebolo zachytiť celkový počet Rómov (komisie pre prácu s rómskym obyvateľstvom boli zriadené len v obciach a okresoch, kde podiel Rómov presahoval stanovený podiel z počtu obyvateľov), ale zachytiť počet Rómov vyžadujúcich niektorú z foriem pomoci od štátu. Takéto skupiny obyvateľstva sú v evidencii obcí i v súčasnosti, ale bez ohľadu na národnosť.

Domnievame sa, že zložitá ekonomická situácia rómskych rodín, najmä v oblastiach s ich vysokou koncentráciou v poslednom desaťročí, spôsobuje u časti rómskej populácie návrat k demografickým normám minulosti. Pozorujeme znižovanie priemerného veku prvoroďáčiek. Pokračovaniu v tejto tendencii by zodpovedalo zvyšovanie prirodzeného prírastku, omladzovanie vekovej štruktúry populácie, ktoré by aj bez zvyšovania počtu detí v rodinách spôsobilo ďalší rast prirodzeného prírastku. Množia sa prípady odchodu rómskej mládeže zo stredných škôl, ktorá dáva prednosť dávkam v nezamestnanosti a zakladaniu

rodiny pred možnosťou získania vyššieho vzdelania a vyššej životnej úrovne v budúcnosti.

Záverom poznamenávam, že k napísaniu tohoto krátkeho príspevku ma viedlo prečítanie príspevku P. Podoláka (2000), najmä uvádzané počty Rómov v obdobiach medzi sčítaniami, ktoré sú výsledkom bilancií obyvateľstva podľa národnosti. Štatistický úrad Slovenskej republiky je nútený robiť tieto bilancie, aj keď za rómske obyvateľstvo nemajú potrebnú spoľahlivosť, a tým nás upozorňujú na to, že ani výsledky bilancií za iné národnosti nie sú úplne presné. Z rovnakého dôvodu nie je presná ani veková štruktúra v percentách, najmä v starších vekových skupinách, kde je úmrtnosť vyššia. (V poslednom roku nám podľa štatistiky zomreli traja Rómovia.)

Vekové štruktúry zo sčítaní ľudu môžeme považovať za relatívne spoľahlivé, bez ohľadu na celkový počet sčítaných Rómov. Z metodiky sčítania vyplýva, že sa zachytávajú celé rodiny, takže štruktúra sčítaných osôb zodpovedá v podstate náhodnému výberu, teda štruktúre celého súboru obyvateľov danej národnosti.

Cieľom príspevku bolo uviesť niekoľko poznámok ku štatistike rómskeho obyvateľstva, ktorá pre svoju neúplnosť a nesústavnosť neposkytuje dostatok informácií na získanie presného obrazu o stave a očakávanom vývoji rómskej populácie. Nie je to ale chyba štatistiky, ktorá len vykonáva zámery riadiacich orgánov štátu.

Podľa predchádzajúceho vývoja počtu rómskeho obyvateľstva a niektorých známych demografických charakteristík predpokladáme ďalšie zvyšovanie absolútneho počtu i podielu Rómov v populácii Slovenskej republiky. Táto skutočnosť je dôležitým faktorom budúceho ekonomického vývoja a treba ju brať do úvahy pri rozhodovaní o ekonomickej a sociálnej politike, zvyšovaní vzdelanostnej úrovne a podobne. Najmä zvyšovanie vzdelanostnej úrovne je spôsob, ako zabezpečiť rast životnej úrovne obyvateľstva, čo je pre rómsku populáciu výsostne aktuálne.

LITERATÚRA

- PODOLÁK, P. (2000). Geografické a demografické charakteristiky rómskeho obyvateľstva na Slovensku, *Geografický časopis*, 52, 269-284.
- SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ K 1.12.1970 (1972). *Obyvatelstvo cikánského původu*. Praha (FSÚ).